

ningsprojekt, der både teoretisk og praktisk gik nye veje, som givetvis vil sætte sig spor i den danske samfundsforskning fremover. Den marxistisk inspirerede forståelseshorisont for udviklingen i produktionen, kombineret med et økologisk eksperimentelt perspektiv har med dette projekt åbnet op for en ny type aktionsforskning.

Erik Christensen
Institut for Økonomi,
Politik og Forvaltning,
Aalborg Universitet

Cathrine Hasse:
Kultur i bevægelse.
Fra deltagerobservation til kulturanalyse – i det fysiske rum.
København: Samfundslitteratur 2002 (410 sider, ISBN 87-593-0911-3).

Da William Foote Whyte i 1943 udsendte *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum* tilegnet "The Cornerboys of Cornerville" introducerede han for alvor feltarbejde og deltagerobservation som metode i sociologien, selvom også eksempelvis Georg Simmel tidligere havde lagt en sansende deltagerobservation til grund for nogle af sine studier. I antropologien var feltarbejdet med Bronislaw Malinowskis klassiske studie af Trobrianderne (under 1. Verdenskrig) blevet knæsat som *metoden* og har været det siden.

Indtil for et par årtier siden havde antropologerne i alt overvejende grad bedrevet

feltarbejde i fjerne egne af verden og bragt ny, interessant og nyttig viden om samfund og kulturer uden for Europa til europæernes kendskab. I dag retter antropologerne også deres professionelle nysgerrighed mod den hjemlige scene og bedriver feltarbejde blandt flygtninge og indvandrere i Danmark, på daginstitutionen, hospitalsafdelingen, afvænningsklinikken, fabrikken, i den religiøse sekt eller aktiveringsprojektet for arbejdsløse.

Cathrine Hasse lægger sig i forlængelse heraf og har forsket i kulturen og de kulturelle læreprocesser på Niels Bohr Institutet (uvist af hvilke historiske grunde officielt stavet med fire og ikke de forventede fem t'er). Hun lader sig indskrive på fysikstudiet for i et års tid at følge nystartede fysikstuderendes møde med deres studium. Hun deltager i rusintroduktionen, køber lærebøger, forbereder sig til og deltager i forelæsninger, kurser, øvelser, hverdagen og det sociale liv, der udspiller sig på et universitetsinstitut for fysik.

Cathrine Hasse får kontakt med sit felt den dag, hvor de nyimmatrikulerede fysikstuderende mødes første gang hos deres tutorer (- og dette for Cathrine Hasses vedkommende med behørig tilladelse fra både instituttets ledelse og rusvejlederne). Under navnerunden gør hun rede for sit ærinde: At hun gerne vil forske i motivation og bevægelse til dette at blive fysikstuderende. Hun er også her nødt til at vedstå, at hun udover at være antropolog er

nysproglig student, hvad der både vækker forundring og en vis moro blandt de øvrige studerende og formodentlig aktiverer nogle forventninger om, at hun da vist nok får svært ved at klare de krævede matematikkurser.

Kulturelle læreprocesser

Det, der først og fremmest interesserer Cathrine Hasse, er hvilke kulturelle læreprocesser, der udspiller sig, når nyankomne fysikstuderende møder en allerede etableret verden. Hun ser også sin egen deltagerobservation som en sådan læreproces. Niels Bohr Institutet er for Cathrine Hasse et laboratorium for et studie af relationer, der gør det muligt at diskutere læreprocesser teoretisk – eller med hendes egne ord:

Ved at anvende læreprocessen som et heuristisk redskab tvinges jeg til at finde nye begreber for at forstå dels min egen primære metode, deltagerobservationen, dels de læreprocesser, der er definerede ved at være retningsbestemt af relationen mellem nyankomne og erfarne deltagere delte og medbragte erfaringer. Vi transformeres og objektiveres gennem omverdenens evalueringer af os og verden – og vores reaktioner på disse udpegninger (side 38f).

Ærindet er nærmere bestemt – eller rettere viser sig i løbet af forskningsprocessen at bli-

ve en analyse af Niels Bohr Institutet som et dynamisk, kulturelt formet, socialt kraftfelt. Hvilke kræfter driver de allerede erfarne i bestemte retninger, motiverer visse handlinger frem for andre og fremmer særlige tolkninger frem for andre mulige. Har alle de fysikstuderende, der mødes første gang i august 1996, lige adgang til de kampe om den symbolske kapital, der konstituerer fysikuddannelsesfeltet og de fysikstuderendes praksisfællesskab. Hvordan finder nogle fysikstuderende gradvis deres plads i det erfaringsfællesskab, som fysikere og fysikstuderende udgør, medens andre forlader dette fællesskab (eller udstødes). Dette er ifølge Cathrine Hasse bl.a. et spørgsmål om at være eller ikke være i besiddelse af "sprezzatura".

Et spørgsmål om "sprezzatura"

Bourdieu har påvist eksistensen af den symbolske vold, hvor magt udøves skjult og mere eller mindre uerkendt. Hos Bourdieu fremstår symbolsk vold på et analytisk niveau, der først og fremmest omhandler hele samfundsgrupper eller en samfundsklasses anonyme repræsentanter. "Sprezzatura" (et begreb, som Cathrine Hasse låner fra den italienske historiker Mario Biagioli) omhandler den enkeltes handleviden, dvs. den inkorporerede viden om, hvordan man opfører sig i den konkrete situation; den personlige fremtræden og korrekt beherskelse af kulturelle koder –

med gruppens anerkendelse til følge. Mangel på sprezzatura fremkalder symbolsk vold og i værste fald udstødelse af gruppen.

Galilei havde det problem, at han ikke af de øvrige medlemmer af det videnskabelige samfund – hildet i den fremherskende aristoteliske forestilling om de cellistiske balancer – blev anset som troværdig. Hans held var dog (ifølge Biagioli), at han i tillæg besad færdigheder – elegance og vittig retorik – der kom ham til gode ved de italienske fyrstehoffer. Galileis argumenter og teleskopet blev afvist af det videnskabelige samfunds "pedanter", men blev accepteret ved hoffet, fordi han kunne tilføje sit videnskabelige argument noget "mere" - den sprezzatura, der gav ham troværdighed og prestige i en tid, hvor magten til at bedømme videnskab ikke alene var begrænset til det videnskabelige samfund. Siden blev det videnskabelige samfund sin egen bedømmelsesinstans og Galilei kanoniseret som en af videnskabens helte.

Sprezzatura er med andre ord kropslig handleviden, der værdsættes i "en bestemt verden", men ikke nødvendigvis i "en anden verden" –

En bestemt verdens sprezzatura kan blive udsat for symbolsk vold i en anden. Sprezzatura er den handleviden, der overflødiggor symbolsk vold, og mangel på sprezzatura er det, der fremkalder symbolsk vold. Handlinger, der kan ses som formede i for-

hold til symbolsk vold og sprezzatura, er tegn på gruppens generaliserede tankegang (side 149).

Sprezzatura er således ekspertise og positivt evaluerede færdigheder, der bliver til "relationel kapital" i mødet mellem en handlende aktør og "en bestemt verden" – her fysikstudiet. Det er forskelle på inkorporeret handleviden, der differentierer i det praksisfællesskab, som også et universitetsinstitut udgør. Nogle undervisere og forskere her har sprezzatura og andre ikke. På Niels Bohr Institutet har "JMK" og "HBN" sprezzatura i overmål. Nogle studerende har eller tilegner sig i løbet af studietiden sprezzatura – kropstegn, talemåder, handlemåder og måder at forholde sig til sit studium, der virker inkluderende på dette konkrete studium. Andre tilegner det sig aldrig og ekskluderes.

Leg og science fiction

Cathrine Hasse bliver i sin første tid som fysikstuderende forbløffet over, i hvor høj grad "lege", "practical jokes" og "science fiction" spiller en rolle for nogle af hendes (især mandlige) medstuderende. De legende fysikstuderende ser muligheden for små eksperimenter i dagligdagen. De bryder reglerne ved at lege med apparatur og forsøgsopstillinger, og nogle ændrer endog på legende vis på de stillede opgaver – og møder anerkendelse fra lærernes side herfor. Leg giver altså sprezzatura i den bestemte verden,

som fysikstudiet repræsenterer, fordi leg kan knyttes til eksperimenter, der inden for fysikken er forudsætning for at tilvejebringe ny viden.

De fysikstuderende (nogle af dem) diskuterer ofte science fiction. Kendskab til "Independence Day"; "Contact"; "Star Wars"; "Aliens" og "Star Trek" – og især dette at kunne efterprøve og imødegå science fiction-filmenes påstande i forhold til fysikkens love – giver også sprezzatura. Cathrine Hasse overværer eksempelvis en dag en gruppe mandlige fysikstuderendes diskussion af bevægelsesaccelerationen med reference til rumskibet "Millennium Falcon" i "Star Wars". "Millennium Falcon" accelerer strækning gange strækning og ikke strækning gange tid. En replik i filmen: "I made the Kessel run in less than 12 parsecs" påvises at være fejlagtig. Det diskuteres videre, om man kunne tænke sig "Star Wars"-rumskibet relateret til et "foldet rum" i forhold til dets hyperdrive-hastighed? Det kunne være en måde at udvikle rumskibe, der kunne bevæge sig hurtigere end lysets hastighed, idet Cathrine Hasse her i en note medgiver, at hun trods senere belæring om diskussionens pointer stadig ikke er sikker på at have gengivet dennes mere tekniske aspekter helt korrekt. Kendskab og evne til at stille kritiske spørgsmål til science fiction giver sprezzatura (blandt nogle grupper af studerende) på fysikstudiet. Det er også forbundet med sprezzatura at være dygtig til computerprogrammering, lige-

som det – naturligvis – er forbundet med sprezzatura at være (meget) dygtig til at løse stillede opgaver. Dette at lære, at man er i besiddelse af positivt evaluerede handlefærdigheder – inklusive at kunne lege med fysikken og have kendskab til science fiction – motiverer til nye handlinger, der giver yderligere tyngde i det kraftfelt, som fysikstudiet repræsenterer.

Gud – og fysikkens grænser

Niels Bohr Institutets forskere refererer ikke til science fiction i deres undervisning. Nogle af instituttets forskere – og især dem med sprezzatura i overmål – refererer derimod jævnligt til Gud. Det er forbundet med sprezzatura at forstå Gud i fysikken. "JMK" betror således ved en bestemt lejlighed Cathrine Hasse, at "Gud har haft en finger med i spillet". "HBN" taler i undervisning og foredrag om Gud i forbindelse med "ormehuller" og "baby-universer". Gud er en metafor for fysikkens grænser, og at finde Gud er at nå den absolutte grænse for, hvad der kan spørges om i fysikken. "JMK" tor i sin undervisning stille "de store spørgsmål": "Er mennesket et epifænomen til stjernedannelsen? Hvad er tyngdekraft – ved vi virkelig ikke, hvad tyngdekraft er?" Ved en gennemgang af nogle nærmest usandsynlige sammentræf i udforskningen af universet, må "JMK" igen ty til, at vi måske her har "det bedste bevis på Guds eksistens". At turde stille "de store spørgsmål" og påkalde sig Guds ek-

sistens er at udvise forskerånd og dermed forbundet med megen sprezzatura. Fysikere med tyngde i feltet søger i sin yderste konsekvens grænsen til Gud – næsten som et religiøst kald, og Cathrine Hasse lærer sig en hel ny forståelse af fysikkens væsen i dette møde med Gud på Niels Bohr Institutet – "Som kategori er Gud det absolutte, som erfaring det sublimе" (side 309).

Sociale kraftfelter

Cathrine Hasse har således studeret de kulturelle læreprocesser, hvorigennem en nyankommen lærer sig nye tolkningsrammer i mødet med et allerede etableret praksisfællesskab. Vi (og de fysikstuderende) lærer positioneret, hvilket vil sige, at vi lærer ud fra nogle strukturelle identiteter, der er knyttet til praksisfællesskabets bestemte verden. Positioner sætter grænser for, hvad vi kan lære, samtidig med at de udpeger, hvad vi bør lære – hvis vi da kan. Verden læres gennem sociale udpegninger, der viser, at den bestemte verden har sine egne normer og kulturelle koder. På fysikstudiet "er (det) i orden at se efter de andre i fysikøvelsen med Saturns Ringe, men ikke at gå med lårkort" (side 356).

Det er de mange totale situationers læreprocesser, der former kulturel motivation i den enkelte og medfører sprezzatura for nogen og mangel på samme for andre. Nyankomne i et praksisfællesskab har forskellige erfaringsregistre at spille på i mødet med dette fællesskab og dermed

forskellige muligheder for at tilegne sig sprezzatura. De studerendes succes eller udstødelse hænger sammen med, hvorvidt de er i besiddelse af potentielle udviklingszoner, der gør det muligt for dem at erhverve sig sprezzatura. Udviklingen af "den nærmeste zone" forudsætter et samspil mellem det lærende individ og de sociale omgivelser, og det er i denne forstand, at de studerende befinder sig i et socialt kraftfelt styret af drivende kræfter og med sine egne "energi". Cathrine Hasse skriver sig her som flere andre steder i bogen op mod Bourdieu. Dynamikken i Bourdieus "felt" ligger i kapitalformernes strukturelle konfigurationer, men dette feltbegreb er efter Cathrine Hasses opfattelse for bredt og for langt fra "et nærhedens vi, og de sammenhænge, hvor forskelle gør en forskel og får konsekvenser" (side 366).

Sprezzatura er heller ikke lig med Bourdieus begreb "habitus", der konstitueres i praksis som et system af varige, men transponerbare dispositioner –

Sprezzatura er derimod en betegnelse for det, der opstår i det særlige relationelle møde mellem en bestemt verdens positive evalueringer af bestemte handlinger og et bestemt individs inkorporerede handleviden" (side 357).

Med Cathrine Hasses kulturelt formede "sociale kraftfelt" og begrebet "sprezzatura" får vi åbnet nye veje i

studier af inklusion og eksklusion i praksisfællesskaber, kulturelle læreprocesser og betydningen af det "nærhedens vi", som Bourdieus feltbegreb og kapitalformer ikke rigtigt kan få greb om.

En glimrende bog

Cathrine Hasse skriver også op imod og er i løbende diskussion med en række andre teoretiske klassikere inden for antropologien, sociologien og psykologien. Det gælder eksempelvis Bateson, Geertz, Goffman, Latour, Luria og Vygotsky, hvortil kommer en lang række lærings-teoretiske bidrag og her ikke mindst Jean Lave og Etienne Wenger. Det er sjældent at læse en bog, der i den grad ubesværet påkalder sig en lang række teoretiske hjemmelmænd for at kunne skærpe egne synspunkter og argumentation. Det er endvidere sjældent at læse en bog, der fra første til sidste side er så metodisk velflekteret. Cathrine Hasse udfolder løbende sine ræsonnementer omkring deltagerobservationens og kulturalansens muligheder og vilkår. Vi er så at sige bogen igennem aktivt til stede i den forskningsproces, som bogen er et resultat af. Vi kan som læsere endvidere glæde os over, at Cathrine Hasse på fornemste vis imødegår truslen om "domænetab" ved at skrive på et særdeles smukt og personligt dansk.

Kultur i bevægelse kan læses som et overbevisende teoretisk bidrag, hvad angår læreprocesser, men hertil også hvad angår inklusion og eksklusion, symbolsk vold

og acceptabilitetsfænomener i sociale fællesskaber. Bogen kan endvidere læses som et inspirerende bidrag omkring deltagerobservation som metode og til kulturalansens metodologi. Endeligt er bogen elementært spændende i sin afdækning af, hvad der sker i det praksisfællesskab, som et universitetsinstitut repræsenterer. Jeg er overbevist om, at Cathrine Hasses synsvinkel også vil være frugtbar i en lang række andre sammenhænge, hvor læring i en eller anden forstand er på dagsordenen – også her vil det givetvis således være et spørgsmål om at tilegne sig eller ikke tilegne sig sprezzatura.

Allan Madsen

Sociologisk Institut
Københavns Universitet

Pia Justesen:
Racisme og diskrimination – Danmark og menneskerettighederne. København: Akademisk Forlag 2003 (172 sider, ISBN 87-500-3725-0).

Hvorfor er menneskerettighederne vigtige, når vi taler om racisme? Det er de – som Pia Justesen gør opmærksom på i sin nye bog – fordi racisme og menneskerettigheder står i diametral modsætning til hinanden. Menneskerettighederne bygger på forestillingen om, at alle mennesker har samme umistelige grundrettigheder i kraft af deres tilhørsforhold til arten *homo sapiens*. Racismen læg-